

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՄԲՈՒԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԻՐԻՏԱՑԻՈՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ (Հայաստանի «Թավշյա հեղափոխության» օրինակով)

ՅՈՒՒՄԱՆԱ ՄԵԼՔՈՒՄՅԱՆ, ԼԻԼԻԹ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

«Թավշյա հեղափոխություն» հասկացության մասին

Սոցիալական տեսություններում հեղափոխությունը սահմանվում է որպես հասարակության սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական համակարգերի արմատական փոփոխություն¹, որը տեղի է ունենում կարճ ժամանակում բռնի կամ խաղաղ ճանապարհով: 1989 թվականից շրջանառության մեջ դրվեց «թավշյա հեղափոխություն» հասկացությունը: Հեղափոխության այս տեսակը բացառում է ֆիզիկական բռնությունը և ուժերի բախումը²: Իշխանության և պետական կառույցների վրա «թավշյա հեղափոխության» ազդեցության ինտենսիվությունն ուղիղ համեմատական է մասնակիցների քանակին³: Առանց բռնության պայքարն ավելի բարդ և բազմազան է: Այն անպայմանորեն ուղեկցվում է տարատեսակ, նախապես ծրագրված տեխնոլոգիաներով, որոնք օգտագործում են մարդկային ներուժը և թվային ռեսուրսները սոցիալական գործընթացները կառավարելու համար⁴: Հեղափոխությունն առաջնորդող խմբի հիմնական գործառույթն առավել մեծ թվով մարդկանց զանգվածային գործողություններին միանալուն շահագրգռելն է:

Իրիտացիոն տեխնոլոգիաներ

Մարդկանց մեծ զանգվածներ ներգրավելը ենթադրում է նրանց կառավարման տեխնոլոգիաների և հաղորդակցման գործիքակազմի հմուտ կիրառում: Հասկանալու համար՝ ինչպես է դա հնարավոր, անհրաժեշտ է դիտարկել սոցիալական տեխնոլոգիաների տարբեր տեսակներ: Տեխնոլոգիա ասելով հարկ է պատկերացնել նպատակին հասնելու մարտավարական քայլերի հաջորդականությունը: Ուսում-

¹ St u Goldstone J. A. Theories of Revolution: The Third Generation. Cambridge University Press, 2011, էջ 428:

² St u Ильинова К. Г. «Бархатные революции» как политические технологии: зарубежный опыт. М., 2014, էջ 98:

³ St u Гриняев С. Н. Иррегулярные конфликты: «цветные революции». М., АНО :ЦСОиИ, 2015:

⁴ St u Tamošiūnaitė R. Socialinių technologijų taikymo galimybės gyventojų dalyvavimui viešojo valdymo sprendimų priėmimo procesuose. Vilnius, Lithuania: Mykolas Romeris University. 2018, էջ 11:

նապիրելով արդեն իսկ տեղի ունեցած «թավշյա հեղափոխությունները» կարելի է առանձնացնել գործողությունների հետևյալ շարքը՝ բողոքի ակցիաներ, երթեր, գործադուլներ, դասադուլներ, նստացույցեր, հանրային շենքերի ու փողոցների արգելափակումներ և այլն: Մակայն այս գործողությունները պետք է այնպես նախագծվեն, որպեսզի համապատասխանեն տվյալ հասարակության մշակույթին, ազգային արժեքներին, սովորույթներին, պատմությանը: Միայն այդ դեպքում է հնարավոր իրականացնել քաղաքացիական անհնազանդության ակցիաներ, խախտել ընդունված նորմերը, «աղմուկ» առաջացնել համակարգում⁵, կառավարել ամբոխը և միննույն ժամանակ քրեական պատասխանատվության չենթարկվել: Այս նպատակներին են ծառայում մարդկանց մեծ զանգվածների վարքի կառավարման **իրիտացիոն տեխնոլոգիաները**, որոնք ապահովում են վարքի սահմանված նորմերից շեղում, սակայն օրենքի խախտում չեն հանդիսանում:

Իրիտացիա հասկացության հիմքում անգլերեն «irritation» բառն է, որը թարգմանաբար նշանակում է «գրգռում», «զայրույթ»: Իրիտացիոն տեխնոլոգիաներն «աղմուկ են առաջացնում համակարգում»: Լուսանի մեթոդաբանության մեջ «իրիտացիա» եզրույթը մեկնաբանվում է որպես «շեղում», «գրգռում», «վրդովմունք», «անակնկալ»⁶: Սոցիալական համակարգերը միմյանց վրա ազդում են իրիտացիաների միջոցով՝ արձագանքելով արտաքին միջավայրի այն իրադարձություններին, որոնք բավական «աղմուկ» են առաջացնում համակարգում⁷:

Այսպիսով՝ **իրիտացիոն տեխնոլոգիաները մարդկանց մեծ զանգվածների, ամբոխի վարքի կառավարման համար օգտագործվող ռիթմիկ կրկնություն և դինամիկ փոփոխություն պարունակող գործողությունների այնպիսի հաջորդականություն են, որոնք համակարգում «աղմուկ» են առաջացնում՝ ապահովելով վարքի սահմանված նորմերից շեղում, միննույն ժամանակ չխախտելով օրենքը:**

Սոցիալական ներշնչումը, վարակումը և նմանակումը ամբոխում

Զանգվածային հաղորդակցության ազդեցության օբյեկտը մարդկանց մեծ խումբն է՝ **ամբոխը**: «Թավշյա հեղափոխություն» իրականացնելու համար ամբոխը հավաքվում է հին հասարակարգը, քաղաքական իշխանությունը մերժելու նպատակի շուրջ:

Զանգվածային անհնազանդությունների ժամանակ կիրառվող իրիտացիոն տեխնոլոգիաների նպատակներից է աղավաղել տվյալ հասարակական կարգի մասին պատկերացումները: Այս դեպքում զանգվածային անհնազանդությունների զարգացման դինամիկան երկու փուլ է անցնում: Առաջին փուլում խախտվում է կարգը. քաղաքա-

⁵ Sté u **Луман Н.** Дифференциация. М.: "Логос", 2006, էջ 132:

⁶ Sté u **Moeller H.**, G. Luhmann Explained. Peru: IL: Open Court, 2006, էջ 58:

⁷ Sté u **Луман Н.** Дифференциация, էջ 145:

ցիները հստակ գիտակցում են, որ կանոններն են խախտվել: Երկրորդ փուլը, ըստ էության, խառնաշփոթ է, քառս, կարգի բացակայություն: Այս փուլը վրա է հասնում այն ժամանակ, երբ կանոն խախտելը նորմ է դառնում, իսկ կանոնները պահպանելը ենթադրում է նոր կանոնների խախտում: Այս պայմաններում կարգը վերականգնելու կոչն այլևս չի կարող արդյունավետ աշխատել, քանի որ տեղի է ունեցել կարգի ու կանոնների բուն ըմբռնման խեղաթյուրում⁸:

«Թավշյա հեղափոխության» հենասյունը ոչ բռնի գործողություններն են⁹: Ջ. Շարփը նկարագրել է ոչ բռնի պայքարի 198 մեթոդ: Ըստ նրա՝ զանգվածային գործողությունների որևէ հստակ ուղեցույց չկա, բայց այդ մեթոդները կիրառելի են յուրաքանչյուր երկրի համար, եթե նախապես հարմարեցվեն նրա մշակութային առանձնահատկություններին: Շարփի առանձնացրած մեթոդների շարքում են՝ հրապարակային ելույթները, հաստատություններին և կազմակերպություններին ուղղված իրենց միանալու կոչերը, հայտնի մարդկանց հրապարակային հայտարարությունները, իշխանության գործելաճժը դատապարտելը և այլն: Իսկ ամբոխի կառավարման համար կիրառվող մեթոդները ներառում են կարգախոսներ, ծաղրանկարներ, օղային տարածքի օգտագործում (օրինակ՝ օղապարիկներ, հրավառություններ և այլն), «փողոցային» օրենքների սահմանում, հեղափոխական «աքսեսուարների» տարածում, հեղափոխական խորհրդանիշների կիրառում և այլն¹⁰:

Հայտնի է, որ մարդն ամբոխի մեջ և ամբոխից դուրս տարբեր վարք է ցուցաբերում և տարբեր կերպ է գործում: Ամբոխում նվազում է մարդու ինքնատիրապետման մակարդակը, ուժեղանում է կախվածությունն ամբոխից, նա անգիտակցաբար ենթարկվում է մարդկանց մեծ խմբի արտաքին ազդեցությանը, նվազում է սեփական վարքի կամային կարգավորման կարողությունը¹¹: Ամբոխում մարդիկ աստիճանաբար կորցնում են իրենց վարքի անհատականությունը՝ կարծես հավասարվելով մյուսներին: Արդյունքում՝ տարբեր մարդիկ իրենց վարքային դրսևորումներով նմանվում են միմյանց¹²:

Զանգվածային հավաքին մասնակցելը անհատի մեջ առաջացնում է միասնության զգացողություն, նա զգում է իր ուժն ու անպարտելիությունը: Անդեմությունը հանգեցնում է սեփական գործողությունների համար պատասխանատվության զգացումի կտրուկ նվազման.

---

⁸ Տե՛ս **Ильинова К. Г.** «Бархатные революции» как политические технологии: зарубежный опыт, 2014, էջ 156:

⁹ Տե՛ս **Шарп Д.** От диктатуры к демократии: Стратегия и тактика освобождения. М., 2005, էջ 22:

¹⁰ Տե՛ս **Sharp G.** 198 Methods of Nonviolent Action, Boston, 1973:

¹¹ Տե՛ս **Мельникова Н. А.** Шпаргалка по социальной психологии. Особенности поведения индивида в толпе. М.: Аллель-2000, 2005, էջ 48:

¹² Տե՛ս **Шахматов А. В.** Учет социально-психологических процессов в местах массового скопления людей в оперативно-служебной деятельности сотрудников ОВД. М., 2012, էջ 272:

ձևավորվում է վստահություն, որ ցանկացած գործողություն կատարում է ամբոխը, այլ ոչ թե անձամբ ինքը: Մարդն ամբոխում հեշտությամբ կարող է հավատալ անհավանական տեղեկատվությանը, ակնհայտ անիրագործելի խոստումներին, հետևել անիմաստ և հաճախ նույնիսկ անհեթեթ կոչերին ու կարգախոսներին: Այս երևույթի հիմքում, որպես կանոն, միայնակ լինելու վախն է¹³. մարդը, չցանկանալով հայտնվել մեկուսացման մեջ, ստիպված է ընդունել ամբոխի դիրքորոշումը կամ լռել:

Լեբոնի կարծիքով՝ ամբոխում կոլեկտիվ բանականություն է ձևավորվում: Նա առանձնացնում է կոլեկտիվ վարքի երեք աղբյուրներ՝ ներշնչում, վարակ և անանունություն կամ նմանակում¹⁴: Այս գործոնների շնորհիվ մարդիկ հեշտությամբ ընդունում են ամբոխի կանոններն ու նորմերը և կատարում են առաջնորդների հրահանգները:

Ներշնչումը, Լեբոնի կարծիքով, առանցքային է, քանի որ ապահովում է ամբոխի անգիտակցական՝ հիպնոսացման վիճակ¹⁵: Ամբոխում պարզվում է, որ մարդիկ ունակ են այնպիսի արարքների, որոնք անընդունելի են նրանց համար առօրյա կյանքում: Ներշնչանքի միջոցով մարդու գիտակցության մեջ առաջանում և ամրապնդվում են կարծրատիպեր:

Վարքային պարզ նմուշները վարակի նման տարածվում են ամբոխի մեջ այնպես, ինչպես վիրուսը՝ փոխանցվելով մեկից մյուսին: **Սոցիալական վարակման** ընթացքում ամբոխի անդամների տրամադրությունը և վարքագիծը տարածվում են մյուսների վրա: Վ. Մաք Դաուգալը վարակման գործընթացը դիտարկում է «Էնոցիաների համակրանքային ինդուկցիա» տեսության շրջանակներում, ըստ որի՝ մեկ անհատի զգացմունքների հանրայնացումը առաջացնում է նույնպիսի զգացմունքներ մյուսների մեջ¹⁶:

Սոցիալական նմանակումն ամբոխում ուղղված է անհատի կողմից որոշակի արտաքին հատկանիշների և վարքի նմուշների (վարքագիծ, գործելաոճ) վերարտադրմանը, այլ ոչ թե ներքին հոգեկան վիճակի և տրամադրության փոփոխմանը, ինչպես ներշնչման և վարակի դեպքում: Մարդն ամբոխում հայտնվում է այնպիսի իրավիճակում, երբ չի հասկանում, թե ինչ է կատարվում իր շուրջը, ինչ է պետք անել: Դիտարկելով իր շուրջը տեղի ունեցող գործողությունները՝ նա սկսում է նմանակել մյուսներին, անում է այն, ինչ մյուսները՝ համարելով, որ դա է ընդունելի ճիշտ պահվածքը: Չանգվածային հաղորդակցությունների պարագայում ամբոխում, որպես կանոն, նմանակում են այն ազդակները, վարքի ձևերը, որոնք առաջնորդն է հրամցնում լսարանին:

¹³ St' u **Нозль-Нойман Э.** Общественное мнение. Открытие спирали молчания. М., 1996, էջ 35:

¹⁴ St' u **McKeown S., Haji R. & Ferguson N.** Crowd Behaviour and Collective Action, University of Queensland, 2016, էջ 76:

¹⁵ St' u **Лебон Г.** Психология народов и масс. СПб., 1995:

¹⁶ St' u **McDougal W.** The group mind. Cambridge, 1920, էջ 54:

Առաջնորդի դերն ամբոխում

Լեբոնն ընդգծում է ամբոխում առաջնորդի դերի կարևորությունը: Նա կարծում է, որ առաջնորդի իշխանությունը և հեղինակությունը ունեն գրեթե կախարդական ազդեցություն ամբոխի վրա: Առաջնորդները փողոցում կանգնած ամբոխին մղում են տարբեր գործողությունների հենց ներշնչման միջոցով՝ օգտագործելով կարգախոսներ և նախորդ իշխանություններին ուղղված հակափաստարկներ: Ներշնչողը և ներշնչանքի օբյեկտը միմյանց հետ կապված են վերբալ և ոչ վերբալ խորհրդանիշներով, որոնց միջոցով ներշնչողը փորձում է պարտադրել լսարանին գաղափարներ և վարքի ձևեր: Առաջնորդները որպես «խարիսխ» օգտագործում են արժեքներ, համոզումներ, դիրքորոշումներ, խմբային նորմեր, նախորդ իշխանության հակաիմիջն ու հակաառասպելներ¹⁷: Մրանց միջոցով հեղափոխական գործընթացում ստեղծվում են «հերոսի» և «հակահերոսի» առասպելները, որոնց վրա հիմնվելով՝ կառուցվում են հեղափոխության առաջնորդի «ներկայանալի» կերպարը, իմիջը, որոնք և ապահովում են ներշնչում:

Հայաստանի «Թավշյա հեղափոխության» իրիտացիոն տեխնոլոգիաների ուսումնասիրության մեթոդները

Իրիտացիոն տեխնոլոգիաների օգտագործման վառ օրինակ է 2018 թվականին Հայաստանում տեղի ունեցած «Թավշյա հեղափոխությունը»: Այն անվանվեց «Միրո և համերաշխության հեղափոխություն» և առանձնահատուկ էր ՀՀ պատմության մեջ իր «թավշյա», «ոչ բռնի», «անցնցում» բնույթով:

Այստեղ ամբոխի կառավարման համար օգտագործված իրիտացիոն տեխնոլոգիաներն ապահովեցին սոցիալական նմանակում, վարքային վարակում և ներշնչում, որոնց շնորհիվ հնարավոր եղավ ապահովել մարդկանց մեծ զանգվածների մասնակցությունը քաղաքացիական անհնազանդության գործողություններին և հասնել իշխանափոխության: Հեղափոխության ընթացքում մարդկանց ընդգրկման, նրանց զանգվածի ավելացման և հուզական լարվածության պահպանման համար օգտագործվեցին իրիտացիոն տեխնոլոգիաներ, որոնք թույլ տվեցին զանգվածային բազմաթիվ գործողությունների մասնակիցներին քաղաքացիական անհնազանդության ակցիաների ընթացքում դրսևորել վարքի այնպիսի ձևեր, որոնք գոյություն չունեին կամ հնարավոր չէին մինչ այդ:

«Թավշյա հեղափոխության» ընթացքում կիրառված իրիտացիոն տեխնոլոգիաներն ուսումնասիրելու նպատակով բովանդակային վերլուծության են ենթարկվել հետևյալ էլեկտրոնային աղբյուրները.

- 2018 թվականի մարտի 31-ից մայիսի 8-ը Ն. Փաշինյանի Facebook-յան ուղիղ եթերները (227 ուղիղ միացում),

¹⁷ Стé u Бехрепев В. М. Внушение и его роль в общественной жизни. М.: Академический проект, 2019:

- «Թավշյա հեղափոխության» վերաբերյալ այդ օրերին *news.am*, *mamul.am*, *lin.am*, *azatutyun.am* կայքերում հրապարակված հոդվածները, տեսահոլովակներն ու լուսանկարները (2000 հրապարակում): Այս կայքերն ընտրվել են ըստ *Alexa.com* կայքի՝ որպես Հայաստանում ամենաայցելվողներ¹⁸:

2018 թվականի ապրիլ ամսին նախատեսվող ՀՀ վարչապետի ընտրություններից առաջ՝ մարտի 31-ից, սկսվեց «Իմ քայլը» քայլարշավը՝ ընդդիմադիր «Ելք» խմբակցության ղեկավար Նիկոլ Փաշինյանի առաջնորդությամբ: Այդ մասին Ն. Փաշինյանը լրագրողներին հայտնել էր մարտ ամսվա սկզբին՝ նշելով, որ քաղաքապետարանին արդեն տրամադրվել է իրենց գործողությունների, երթերի, ցույցերի ճանապարհային քարտեզը: Քայլարշավի մասնակիցները պետք է անցնեին Հայաստանի 6 խոշոր քաղաքներով՝ Գյումրի, Վանաձոր, Սպիտակ, Դիլիջան, Աբովյան, Հրազդան՝ իրազեկելով քաղաքացիներին արշավի նպատակների մասին և կոչ անելով միանալ իրենց: Ըստ ճանապարհային քարտեզի՝ քայլարշավը պետք է ավարտվեր ապրիլի 13-ին Երևանի Ազատության հրապարակում, և 18:30-ին սկսվեր հանրահավաքը:

Հեղափոխական գործողությունների ընթացքում օգտագործվել են Ջ. Շարփի նկարագրած բազմաթիվ մեթոդներ¹⁹, որոնք հարմարեցվել են մեր մշակութային առանձնահատկություններին. հանրային ելույթներ, քայլերթեր, ավտոերթեր, արագաչափերի և տեսախցիկների աշխատանքի խափանում, բողոքի գրություններ (*տե՛ս նկար 1*), կարգախոսներ, ծաղրանկարներ, խորհրդանիշներ, թռուցիկներ, դրոշներով և ծաղրական պատկերներով ուղեկցվող բեմականացումներ, փողոցների արգելափակում, խորհրդանշական կերպարների օգտագործում և այլն:

#ԻմՔայլը հեշթեգը սաֆալտին²⁰: «Թավշյա հեղափոխության» փուլերը
Նկար 1

2018 թվականի մարտի 31-ից մայիսի 8-ը ժամանակահատվածում էլեկտրոնային ՋԼՄ-ում և Facebook սոցիալական ցանցում հրապարակումների բովանդակային վերլու-

ծության մեթոդի շնորհիվ հնարավոր եղավ առանձնացնել «թավշյա հեղափոխության» հետևյալ երեք փուլերը.

¹⁸ Տե՛ս *Alexa.com* կայքի արխիվացված տվյալների բազա՝ 2018 թ. մայիսի դրությամբ (URL՝ <https://web.archive.org/web/20180401185924/https://www.alexacom/topsites/countries/AM>, դիտման ամսաթիվը՝ 29.04.2020):

¹⁹ Տե՛ս **Sharp G.** 198 *Methods of Nonviolent Action*, Boston, 1973:

²⁰ Տե՛ս **Ն. Ղալեյան**, «Իմ քայլը» նախաձեռնության ակտիվիստները բարձրաձայնում են հետապնդումների մասին (URL՝ <https://www.azatutyun.am/a/29154836.html> դիտման ամսաթիվը՝ 12.04.2020թ.):

1. Առաջին փուլ՝ «Մերժի՛ր Մերժին» (մարտի 31-ից ապրիլի 13-ը),
2. Երկրորդ փուլ՝ «Մերժի՛ր հանրապետականին» (ապրիլի 13-ից ապրիլի 26-ը),
3. Երրորդ փուլ՝ «Նիկոլ վարչապետ» (ապրիլի 26-ից մայիսի 8-ը):

Նշված փուլերից յուրաքանչյուրը տարբերվում էր կառուցվածքով, մեախօներով և նպատակներով: Ամեն մեկին բնորոշ էին իրիտացիոն տեխնոլոգիաների դինամիկ փոփոխվող գործիքակազմը, հստակ պլանավորված ռիթմիկ կրկնվող գործողությունները, դրանց արժեքային իմաստավորումը, նորմից շեղվելու ընդունելի աստիճանի ընտրությունը, հեղափոխական գործողությունների մասին լրահոսի և սոցիալական ցանցերի աստիճանաբար աճող հազեցվածությունը:

Եթե առաջին փուլում արշավի հիմնական գործողությունը քայլարշավն էր, ապա երկրորդում ավելացան բազմաթիվ այլ գործողություններ՝ փողոցների արգելափակում, շենքերի շրջափակում ու ներխուժում և այլն, որոնք շարունակվեցին մինչև արշավի վերջ: Քայլարշավների կառուցվածքը հստակ ծրագրված էր, գործողությունների հետևյալ հաջորդականությունը կրկնվում էր ամեն օր. Ն. Փաշինյանի ողջույնի խոսք, ուղերձ, կարգախոս, թմբուկի զարկեր, վերջինիս ներքո կրկնվող ծափեր, հանրահավաքի ժամի հայտարարություն, կրկին թմբկահարություն և նորից՝ ուղերձ, կարգախոս, թմբկահարություն, ծափեր, հանրահավաքի ժամի հայտարարություն: Երկրորդ փուլի գործողություններն ունեին հետևյալ կառուցվածքը. օրը սկսվում էր Ն. Փաշինյանի ուղիղ միացումով, որին հաջորդում էր քայլարշավը, որի ժամանակ քաղաքացիական անհնազանդության տարբեր ակցիաներ, երեկոյան հանրահավաք, և օրվա ավարտին՝ Ն. Փաշինյանի ամփոփիչ ուղիղ միացումը: Հանրահավաքները սովորաբար սկսվում էին 18:30-ին (ժամի ընտրությունը նույնպես իրիտացիոն բնույթ ունեին՝ հաշվի առնելով աշխատանքային օրվա ավարտը՝ մարդկանց հնարավորինս մեծ զանգված ներառելու նպատակով)՝ արշավի մասնակիցների ուղերձով, այնուհետև խոսքը տրվում էր արշավին նոր միացած մասնակիցներին, հնչում էին «Իմ քայլը» երգը, ակտիվիստների ուղերձները: Հանրահավաքն ավարտվում էր Ն. Փաշինյանի խոսքով, կոչերով, հայտարարություններով և հաջորդ օրվա օրակարգի ներկայացմամբ:

Փուլից փուլ փոխվում էին նաև նպատակները. եթե առաջին փուլի նպատակն էր՝ պայքարել Ս. Սարգսյանի կառավարման երրորդ ժամկետի դեմ, ապա երկրորդի նպատակը հանրապետականների և Կ. Կարապետյանի կառավարման դեմ պայքարն էր: Իսկ երրորդ փուլի նպատակն էր Ն. Փաշինյանի՝ որպես ժողովրդի թեկնածուի ընտրությունը վարչապետի պաշտոնում:

Հարկ է նշել, որ Ն. Փաշինյանին՝ վարչապետի պաշտոնում տեսնելու ժողովրդի ցանկությունը զարգացել է ներշնչում ապահովող նպատակային իրիտացիոն տեխնոլոգիաների միջոցով: Քայլարշավի հինգե-

րորդ օրն առաջին անգամ հայտարարվեց վարչապետի պաշտոնում ժողովրդի թեկնածու ընտրելու նպատակը՝ չնշելով որևէ անուն: Ապրիլի 13-ից սկսած՝ բազմամարդ արշավների ընթացքում որպես հիմնական բանախոս և «հրահանգիչ» հանդես էր գալիս Ն. Փաշինյանը, այնինչ առաջին փուլում արշավի մյուս անդամ կազմակերպիչների դերակատարումն ավելի մեծ էր: Ակտիվիստները «հաշվետվություն» էին ներկայացնում, զեկուցում Ն. Փաշինյանին, թե քաղաքի որ մասում ինչ գործողություններ են կազմակերպել և հարցնում՝ «Վաղը ո՞ր փողոցը փակենք», «Ժամը քանիսի՞ց սկսենք» և այլն: Ակտիվիստների զեկույցներին ի պատասխան՝ Ն. Փաշինյանն ասում էր. «Ապրե՛ս», «Կեցցե՛ս», «Ապրե՛ք, տղե՛ք»: Ապրիլի 22-ին Ն. Փաշինյանի և արշավի այլ կազմակերպիչների ձերբակալությունն արագացրեց առաջնորդի հերոսացման գործընթացը միավորելով ամբոխին հետևյալ էմոցիաների շուրջ՝ առաջնորդին կորցնելու վախ, զայրույթ իշխանությունների նկատմամբ և 24 ժամ հետո ուրախություն Ն. Փաշինյանի ազատ արձակվելու կապակցությամբ: Այսպիսով՝ ապրիլի 26-ին (Ս. Սարգսյանն արդեն հրաժարական էր տվել), երբ Ա. Միրզոյանը հանրահավաքի ժամանակ որպես «ժողովրդի թեկնածու» առաջարկեց Ն. Փաշինյանին, արդեն իսկ ժողովրդի գիտակցության մեջ նախորդող փուլերում իրիտացիոն տեխնոլոգիաների դինամիկ կիրառման շնորհիվ արմատավորվել էր Ն. Փաշինյանի՝ որպես հեղափոխության առաջնորդի, հակաՍերժի, ապագա վարչապետի կերպարը: Արդյունքում, երբ Ն. Փաշինյանը հայտարարեց՝ «Պատրաստ եմ պատասխանատու ձևով ստանձնել Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի պաշտոնը», նա արդեն իսկ անայլընտրանք առաջնորդ էր ակցիաների մասնակիցների և ՀՀ գրեթե բոլոր բնակիչների համար:

Իրիտացիոն ուղերձներ

«Թավշյա հեղափոխության» ուղերձները կառուցվում էին Սերժ Սարգսյանի՝ 2014 թվականի ապրիլի 10-ին արված հայտնի հայտարարության շուրջ, որտեղ նա խոստանում է այլևս չհավակնել ՀՀ նախագահի կամ վարչապետի պաշտոնին. «Պաշտոնապես հայտարարում եմ, որ ես՝ Սերժ Սարգսյանս, այլևս երբեք չեմ առաջադրվելու ՀՀ նախագահի պաշտոնի համար: Եթե վերջնական քննարկումների արդյունքում իմ ցանկությանը չհամապատասխանող ուղի ընտրվի, նկատի ունեմ՝ պառլամենտական կառավարման մոդելը, ապա ես չեմ հավակնի նաև վարչապետի պաշտոնին: Վստահ եմ անգամ, որ մեկ մարդը երկու անգամից ավել իր կյանքում չպետք է հավակնի ընդհանրապես երկրի կառավարման ղեկին Հայաստանում»²¹:

Ս. Սարգսյանի խոսքի մեջբերումով սկսվում էր քայլարշավի յուրաքանչյուր օր, այն անընդհատ կրկնվում էր՝ ներշնչելով լսարանին,

²¹ Ռ. Ստեփանյան, Սերժ Սարգսյանը այլևս երբեք չի առաջադրվելու պետության ղեկավարի պաշտոնում (URL՝ <https://www.azatutyun.am/a/25328146.html>, դիտման ամսաթիվը՝ 24.06.2020):

որ բոլոր գործողություններն ուղղված են Սարգսյանի դեմ:

Արշավի առաջին իսկ օրվանից առաջնորդող խումբը զուգահեռաբար հնչեցնում էր հետևյալ իրիտացիոն ուղերձը. «ՀՀ ժողովուրդը մերժում է Սերժին, մերժում է Հայաստանի ադրբեջանացուն, քայլ արա Հայաստանի ադրբեջանացուի դեմ»²²: Ուղերձում անընդհատ կրկնվող «Հայաստանի ադրբեջանացուն» արտահայտությունը, հատկապես 2016 թվականի Ապրիլյան պատերազմի թարմ հիշողությունների համատեքստում, ուժգին հուզական ազդեցություն էր թողնում ամբոխի վրա: Այն ապահովում էր գաղափարական ներշնչում՝ Ս. Սարգսյանին և իր գործողությունները նույնացնելով Ադրբեջանի, հակառակորդի, թշնամու հետ:

Բացի գործողությունների նպատակի վերաբերյալ ուղերձներից, ակցիաների մասնակիցներին բացատրվում էր նաև ինչպես պետք է հասնել նպատակին, բացատրվում էր հեղափոխության թավշյա, ոչ բռնի բնույթը. «Մենք ընտրում ենք բաց ձեռքերի մարտավարությունը: Մենք բացառում ենք գործողություններում բռնությունը ոչ միայն մեր կողմից, այլև որպես հակագործողություն: Այսինքն՝ մենք ոչ միայն բռնություն չենք կիրառելու, այլև մեր նկատմամբ բռնություն կիրառելու փորձին՝ բռնությանը բռնությամբ չենք պատասխանելու: Այդ բռնությանը հակազդելու ենք քաղաքացիական անհնազանդության պասիվ ձևերով, այսինքն՝ մենք շարունակելու ենք մեր օրակարգը առաջ տանել անկախ ամեն ինչից, ի հեճուկս ամեն ինչի: Եվ եթե ժողովուրդն իր կամքը ցուցադրի, ինքն անպայման կհաղթի»²³:

«Ի՛նչ նպատակի համար» և «ինչպե՛ս» հարցերին ուղերձների միջոցով պատասխանելուց հետո ներշնչվում էր ժողովրդի հաղթանակի անխուսափելիությունը. «Արա՛քո քայլը, և դու կհաղթես»²⁴:

Իրիտացիոն թիրախավորում

«Թավշյա հեղափոխության» յուրաքանչյուր փուլում կիրառվում էին իրիտացիոն տեխնոլոգիաներ հասարակության տարբեր խմբերի թիրախավորման համար: Հաջորդաբար թիրախավորվեցին մարզերի և գյուղերի բնակիչները, վարորդները, ուսանողները, դպրոցականները, տնային տնտեսուհիները, մանկահասակ երեխաներ ունեցողները, միջին տարիքի մարդիկ, տարեցները, սփյուռքահայերը:

Այդպես հեղափոխության առաջին փուլում Ն. Փաշինյանը ներկայացնում էր տարբեր քաղաքներից և գյուղերից քայլարշավին միացած

²² Ս. Գաբրիելյան, Գյումրիից մեկնարկեց Նիկոլ Փաշինյանի բողոքի քայլերը՝ ընդդեմ Սերժ Սարգսյանի հետագա իշխանավարման (URL՝ <https://www.azatutyun.am/a/29137214.html>, դիտման ամսաթիվը՝ 01.04.2020):

²³ Nikol Pashinyan / Նիկոլ Փաշինյան, #ԻմՔայլը օր 3. Լոռու մարզի Կաթնաջուր գյուղից գնում են Ազատության հրապարակ (URL՝ <https://www.facebook.com/ikol.pashinyan/videos/014293135557738/?v=2014293135557738>, դիտման ամսաթիվը՝ 05.04.2020):

²⁴ Nikol Pashinyan / Նիկոլ Փաշինյան, #ԻմՔայլը օր 7. Ֆիդելտոսիտից գնում ենք Ազատության հրապարակ (URL՝ <https://www.facebook.com/nikol.pashinyan/videos/017776438542741v=2017776438542741>, դիտման ամսաթիվը՝ 08.04.2020):

նոր անդամներին՝ թիրախավորելով տվյալ տարածաշրջանի բնակիչներին: Խոսքը տրվում էր քայլարշավի նոր մասնակիցների, որոնք հանդես էին գալիս իրենց միանալու կոչով:

Քայլարշավի երկրորդ օրվանից սկսվեց ուսանողների թիրախավորումը կոչ անելով միանալ հանրահավաքին հատկապես Երևանում՝ ցույց տալու քաղաքացու կամքը: Այնուհետև ուսանողների նկատմամբ թիրախավորումն աստիճանաբար ուժգնանում էր: Նրանց կոչով դիմում էր հիմնականում Արայիկ Հարությունյանը, որը դասավանդում էր ԵՊՀ-ում, արդեն ճանաչված էր ուսանողների սովորականով ավելի, արդեն ճանաչված էր ուսանողների սովորականով ավելի կողմից և տիրապետում էր ներհամալսարանական անցուդարձերին. «Մի շաբաթ է արդեն՝ բացակայում եմ, այս պահին դուք միջանկյալ քննություններ եք հանձնում, ուզում եմ ասել, որ լավ պարապեք, քննությունները հանձնեք: Գիտեմ, որ ամսի 9-ին ավարտում եք քննությունները, և շատ ուրախ կլինեմ ձեզ բոլորիդ տեսնել Ազատության հրապարակում... Լավ պարապեք, քննությունները հանձնեք, որ հանդիպեք ամսի 13-ին՝ ժամը 18:30-ին, Երևանի Ազատության հրապարակում... Եթե առաջ բուռի ղեկավարությունը ձեզ բացակայությունների պատճառով կգրկեր ձեր կրեդիտներից, մի հատ լավ նվեր են արել... 2 օր պետք է բացակայեք՝ 13-ին գալիս եք միտինգի, 14-ին գալիս եք, հետո 15-ին՝ դրանք հանգստյան օրեր են: Ձեզ մնում է բացակայել 2 օր և համապետական դասադուլ հայտարարել երկուշաբթի և երեքշաբթի օրը... Միրելի ուսանողներ ամսի 16-ին ու 17-ին բոլորով միասին հայտարարում ենք դասադուլ, չենք գնում դասի, որովհետև դրանք շատ կարևոր իրադարձություններ են լինելու Հայաստանի Հանրապետության կյանքում: Սպասում եմ ձեզ բոլորիդ, հատկապես իմ ուսանողներին ուրբաթ երեկոյան՝ ամսի 13-ից մինչև ամսի 17-ը միասին լավ գործ ենք անելու»²⁵: Թիրախավորելով ուսանողներին՝ Ա. Հարությունյանը մի կողմից չէր նսեմացնում կրթության արժեքը, իսկ մյուս կողմից ներկայացնում, սովորեցնում էր ուսանողներին նորմից շեղվելու այնպիսի տարբերակ, որը պատժելի չէր լինի:

Ապրիլի 8-ին «Մերժի՛ր Մերժին» նախաձեռնության անդամները կազմակերպել էին ավտոերթ՝ թիրախավորելով վարորդներին: Քայլարշավի մասնակիցները ավտոերթի ուղեկցությամբ մտան Երևան, ուղղվեցին դեպի ԵՊՀ, ներխուժեցին շենք և ուսանողներին դասադուլ անելու ու շարժմանը միանալու ուղերձներ հնչեցրին:

Հինգերորդ օրը քայլարշավին միացան Ն. Փաշինյանի և Ա. Միրզոյանի կանայք՝ դարձնելով քայլարշավն «ընտանեկան ժամանցի» տեսակ և իթանելով քայլարշավին ընտանիքներով միանալու վարքագծի սոցիալական նմանակումը: Կանանց և մանկահասակ երեխաներ ունեցող քաղաքացիներին թիրախավորելու ևս մեկ իրիտացիոն տեխնոլոգիա կիրառվեց

²⁵ Nikol Pashinyan / Նիկոլ Փաշինյան, #ԻմՔայլը օր 7. Ֆիդեստովոյից գնում եմք Ազատության հրապարակ (URL՝ <https://www.facebook.com/nikol.pashinyan/videos/2017776438542741/?v=2017776438542741>, դիտման ամսաթիվը՝ 08.04.2020):

Ն. Փաշինյանի կողմից, երբ քայլարշավին միացավ Փաշինյանի ընտանիքը: Նա քշում էր փոքր դստեր սայլակը, ինչն ապահովեց իրիտացիոն վարքի սոցիալական նմանակում և վարակում. կանայք սայլակներով սկսեցին արգելափակել փողոցները: Այս գործողությանը խառնվել էին իրիտացիոն բազմաթիվ բաղադրիչներ. մի կողմից՝ կանայք և երեխաները սովորաբար պայքարի ակտիվ մասնակից չեն լինում, մյուս կողմից՝ երեխան հայ մշակույթի բարձրագույն արժեքներից է. սայլակում նստած երեխայի միջոցով փողոցի արգելափակումը խորհրդանշեց այն, որ կանայք վճռականորեն պայքարում են իրենց երեխաների ապագայի համար, և ոչինչ նրանց չի կարող կանգնեցնել: Այսպես ներշնչվեց նաև հավատն առ այն, որ հեղափոխական գործողությունները ոչ բռնի են (*տե՛ս նկար 2*):

Մայրիկներն արգելափակում են փողոցը²⁶

Նկար 2

Արշավի երկրորդ փուլում սկսեցին թիրախավորել միջին և ավագ սերունդների ներկայացուցիչներին: Այս խմբին թիրախավորելու համար կիրառվել են իրիտացիոն տեխնոլոգիաներ, որոնք Հայաստանի պատմության համանման

զանգվածային իրադարձություններին և գործողություններին հղում էին պարունակում: Խոսքը, մասնավորապես, 1988 թվականին սկսված Արցախյան շարժման մասին է: Քայլերթերի ընթացքում արշավի մասնակիցները Երևան քաղաքի բնակիչներին կոչ էին անում միանալ շարժմանը՝ վանկարկելով «Միացում» կոչը, որը 1988 թվականի Արցախյան շարժման կոչերից էր (թեև այն ժամանակ խոսքը Արցախի՝ Հայաստանին միանալու մասին էր): Տվյալ հնարքի միջոցով միջին սերնդի ներկայացուցիչներին հիշեցնում էին վերջիններիս վարքը 1988 թվականի շարժման ժամանակ: Արշավի ընթացքում վիզուալ նմանություն էր ստեղծվել 1988 թվականի շարժման առաջնորդների, ազգային հերոսների և Ն. Փաշինյանի միջև: Սկզբնական շրջանում Ն. Փաշինյանը զինվորական վերնաշապիկով էր՝ փորձելով նմանվել զինվորի, ազատամարտիկի կերպարներին: Այնուհետև Ն. Փաշինյանը մոտոք պահեց, վերցրեց բարձրախոսը հենց այն ձեռքով, որը վիրակապված էր (վնասվածքը Ն. Փաշինյանը ստացել էր ապրիլի 18-ին, երբ փորձում էր փշալարերի վրայով ԱԺ շենք անցնել): Այս հաջորդական քայլերի միջոցով Ն. Փաշինյանը արտաքնապես նմանվեց Մոնթե Մելքոնյանի և Մովսես Գորգիսյանի կերպարներին: Նմանությունն ամրապնդելու համար սոցիալական ցանցերում միննույն ժամանակ սկսեցին շրջանառվել Ն. Փաշինյանի և Մ. Մելքոնյանի լուսանկարները (*տե՛ս նկար 3*):

²⁶ Լուսանկարը բեռնված է <https://hetq.am/ru/article/87946> կայքից (ղիտման ամսաթիվը՝ 24.02.2018):

Առաջնորդների կերպարները²⁷

Նկար 3

Եթե 1988 թ. մասնակիցները ցույցերի ժամանակ վեր էին բարձրացրացնում բռունցքները՝ խորհրդանշելով պայքարելու պատրաստակամությունը, վճռականությունը և ուժը, ապա 2018 թվականին ձեռքերը բարձրացնում էին բաց ափով, ինչը զինված չլինելու, պարզության, բռնության դեմ պայքարելու խորհրդանիշ էր (տե՛ս նկար 4):

1988 և 2018 թթ. ժեստերը²⁸

Նկար 4

Նույն կոչը լսելու, համանման գործողությունները տեսնելու, հույզերը վերապրելու, առաջնորդի գրեթե նույն կերպարը դիտարկելու շնորհիվ միջին սերնդի ներկայացուցիչները ենթարկվեցին սոցիալական ներշնչման, և նրանցից շատերը միացան արշավին:

Իրիտացիոն ծառատունկ

Քայլարշավի երկրորդ օրվանից մինչև ապրիլի 13-ը օրն սկսվում էր ծառատունկով, յուրաքանչյուր տնկած ծառին տրվում էր արժեքահենք անուն՝ «Ինքնիշխանություն», «Հայրենադարձություն», «Օրինակաւություն», «Արդարություն», «Ժողովրդավա-

²⁷ Կոլաժում օգտագործված լուսանկարների աղբյուրներն են՝ Ա. Վանեսքեհյան, Երևանյան փողոցների Մովսես առաքյալը, կամ ինչու իմաստ չունի տեղափոխվել մեկ այլ ճահիճ (URL՝ <https://armeniasputnik.am/columnists/20180417/11512633/armenia-erevan-nikol-pashinyan.htm>, դիտման ամսաթիվը՝ 05.05.2020), «Մոնթե Մելքոնյանի ծննդյան օրն է» (URL՝ <https://aparaj.am/monthe-melkhonyani-tenndyan-orn-e/>, դիտման ամսաթիվը՝ 05.05.2020), Ա. Մկրտչյան, Փաշինյանի որդին յզատ արձակվեց (URL՝ <https://www.azatutyun.am/a/29172514.html>, դիտման ամսաթիվը՝ 05.05.2020), «Հանդիպման վայրը՝ Օպերա. 1988-ի փետրվարը» (URL՝ <https://www.aniarc.am/2020/02/20/tatul-hakobyan-book-opera-armenian-text/>, դիտման ամսաթիվը՝ 05.05.2020):

²⁸ Կոլաժում օգտագործված լուսանկարների աղբյուրներն են՝ «1988 թ. շարժման արդյունքում մենք այսօր ունենք հայոց պետականություն. Նաիրա Թամրազյան» (URL՝ <https://artsakhpress.am/arm/news/121092/1988--t-i---sharzhman--ardyunqum---menq--aysor--unenq--hayoc--petakanutyun-naira--tamrazyan.html>, դիտման ամսաթիվը՝ 05.06.2020); «Ի՞նչ է կատարվում Հանրապետության հրապարակում, Երևան, ապրիլի 25. լուսանկարներ (թարմացված)» (URL՝ <https://m.armeniasputnik.am/photo/20200624/23501762/mets-haxtanaki-75--amyakin-nvirvats-zorahandesi-amenavar-kadrery.html>, դիտման ամսաթիվը՝ 05.05.2020):

րություն», «Ազատություն», «Երջանիկ Հայաստան», «Քաղաքացու ծառ»: Ծառատունկը տեղի էր ունենում ամեն օր և ապահովում էր դինամիկ զարգացում՝ շնորհիվ ծառերին անուններ տալու ձևավորված ավանդույթի: Յուրաքանչյուր անուն պարունակում էր հղում դեպի ազգային արժեքները, նախապատրաստում էր հաջորդ գործողություններն ու կարգախոսները, թիրախավորում էր համապատասխան սոցիալական խմբեր՝ «Զինվորի ծառ», «Ուսանողի ծառ»: «Գեղեցկության» ծառը տնկեցին ապրիլի 7-ին նշվող Մայրության և գեղեցկության օրվա առիթով՝ թիրախավորելով կանանց:

«Հրաժեշտի» ծառը տնկեցին 2018 թվականի ապրիլի 9-ին, երբ ավարտվեց Ս. Սարգսյանի կառավարման երկրորդ ժամկետը՝ նման ձևով հրաժեշտ տալով Ս. Սարգսյանին, այլևս նրան պաշտոնում չտեսնելու ցանկություն հայտնելով, որից հետո ևս մեկ անգամ ուղիղ եթերում կրկնեցին Ս. Սարգսյանի՝ 2014 թվականին արած հայտնի հայտարարությունը:

Իրիտացիոն ձայնային ազդակներ

Քաղաքացիական անհնազանդության ակցիաների ազդեցությունն ընդլայնելու և ներշնչում ապահովելու նպատակով «Թավշյա հեղափոխության» ժամանակ ակտիվորեն կիրառվում էին ձայնային ազդակները, որոնք ուղիղ իմաստով աղմուկ էին առաջացնում գործողությունների ամբողջ ընթացքում: Քայլարշավին ընդառաջ՝ «Թավշյա հեղափոխության» կազմակերպիչները ձայնագրել և համացանցում հրապարակել էին «Իմ քայլը» երգը, որում արտացոլված էին պայքարի առանցքային դրույթները:

«Մերժին դեմ ես, սիզնալ տո՛ւր» կարգախոսի միջոցով գրեթե բոլոր ավտոմեքենաներից պարբերաբար հնչում էին բարձր ազդանշաններ՝ քաղաքացիների ուշադրությունը սևեռելով շարժման վրա: Ազդանշաններին զուգահեռ՝ հնչում էին վուլուզելաների բորբոքող ձայնը, թմբուկի ռիթմիկ հարվածները, դրան արձագանքող ծափերը: Իսկ երկրորդ փուլում տնային տնտեսուհիների մասնակցությունը լսելի դարձնելու համար ժամը 23:00-ին հայտարարվել էր պատշգամբներում շերեփներով կաթսաներին հարվածելու ժամ:

Փողոցների իրիտացիոն արգելափակում

Յոթերորդ օրն «Իմ քայլը» քայլարշավի մասնակիցներն առաջին անգամ Դիլիջան քաղաքում մի քանի րոպեով փակեցին Դիլիջան-Երևան մայրուղին: Հաջորդ անգամ մայրուղին փակեցին Ծովագյուղում՝ արդեն 10 րոպեով՝ ցույց տալով այն վարքային մոդելը, որը պետք է նմանակվեր Երևանում ապրիլի 13-ից սկսած: Միաժամանակ սկսեցին փակել նաև արագաչափերի տեսախցիկները՝ մեկնաբանելով այն որպես հակագործողություն Երևանում ակտիվիստների ձեռքակալությունների:

Իրիտացիոն խոսք և կարգախոսներ

«Թավշյա հեղափոխության» ընթացքում օգտագործված վերբալ իրիտացիոն տեխնոլոգիաները նույնպես ապահովեցին հեղափոխական գործողությունների զանգվածայնությունը: Շփման լեզուն պարզ էր, հասկանալի և հասանելի բոլորին: Հանրահավաքների ժամանակ հնչում էր հիմնականում խոսակցական լեզու կամ ժարգոն: Կարգախոսները և ուղերձները նույնպես հեշտությամբ մտապահվող և նմանակվող լեզվով էին մատուցվում ժողովրդին:

«Թավշյա հեղափոխության» կարգախոսները համապատասխանեցված էին պայքարի յուրաքանչյուր փուլի նպատակներին: Մինչ «Իմ քայլը» շարժումը շարունակում էր քայլարշավը Երևան քաղաքում «Մերժի՛ր Մերժին» նախաձեռնության անդամները սկսել էին իրազեկման աշխատանքները՝ տարածելով թոուցիկներ, կազմակերպելով միջոցառումներ, հավաքագրելով կամավորների, պատերին և գետնին պատկերելով «*Քայլ արա՛, մերժի՛ր Մերժին*» կարգախոսը: ԵՊՀ ներխուժելիս և հանրահավաքների ժամանակ Ն. Փաշինյանը բարձրախոսով հնչեցնում էր՝ «*Քայլ արա՛, մերժի՛ր Մերժին*», որին ի պատասխան՝ ամբոխը կրկնում էր այն:

Խոսակցական լեզվում հաճախ օգտագործվող «*դուխով*» արտահայտությունը, որը ռուսերեն բառ է հայերեն հոլովմամբ, նույնպես դարձավ հեղափոխության իրիտացիոն կարգախոս՝ ներշնչելով ամբոխին համարձակություն և վճռականություն: Այն շատ արագ տեղ գտավ հեղափոխության տարբեր ատրիբուտների վրա՝ վերնաշապիկներ, գլխարկներ, կրծքանշաններ և այլն՝ ապահովելով սոցիալական նմանակում և վարակում:

Հեղափոխության երկրորդ փուլից ներմուծված «*Մենք ենք տերը մեր երկրի*» կարգախոսը նույնպես ոգևորում էր ամբոխին և ներշնչում սեփական ուժերին վստահություն ու պահանջատիրության զգացում:

Ս. Սարգսյանի հրաժարականից հետո հեղափոխության առաջնորդ Ն. Փաշինյանը լսարանին դիմում էր «*Հայաստանի հպարտ քաղաքացի*» արտահայտությամբ՝ շարունակելով ամրապնդել քաղաքացիական անհնազանդության ակցիաների մասնակիցների ինքնավստահությունը:

Երկրորդ փուլի ընթացքում առաջնորդը ժամանակ առ ժամանակ հայցում էր ոստիկանության աշխատակիցների և նրանց ընտանիքների ներողամտությունը՝ անհարմարություն պատճառելու համար: Ամբոխը վանկարկում էր իրիտացիոն կարգախոս՝ «*Ոստիկանը մերն է*»: Այս տեխնոլոգիայի շնորհիվ ընդգծվեց գործողությունների թավշյա բնույթը, կանխորոշվեց շարժման մասնակիցների և ոստիկանների հարաբերությունների համատեքստը: Իրիտացիոն կարգախոսները դարձրին ոստիկաններին քաղաքացիական անհնազանդության գործողությունների համամասնակից՝ «*Ոստիկան, միացի՛ր*»: Զուգահեռաբար

համացանցում տարածվում էին լուսանկարներ, որտեղ երեխաները ծաղիկ էին նվիրում ոստիկաններին, կանայք ողջագուրվում էին ոստիկանների հետ:

Իրիտացիոն խորհրդանիշներ

«Ազատություն» եզրույթն օգտագործվում էր արշավի ողջ ընթացքում: Ապրիլի 11-ին Լ. Նազարյանը և Ա. Միրզոյանը ԱԺ նիստերի դահլիճում վառեցին «Ազատության ջահը», որը խորհրդանշեց ընդդիմության վճռականությունը և ազատությունը: Ա. Միրզոյանը «Ազատության ջահը» պահել էր ԱՄՆ «Ազատություն» արձանի նմանությամբ (*տե՛ս նկար 5*):

Ազատության ջահ²⁹ Իրիտացիոն հաղթանակ

Նկար 5

2018 թվականի մայիսի 8-ին կայացան ՀՀ վարչապետի արտահերթ ընտրություններ, որոնց արդյունքում Փաշինյանը դարձավ վարչապետ: Մայիսի 8-ն առաջնորդը հայտատարեց ոչ աշխատանքային օր և կոչ արեց բոլորին սպիտակ զգեստներով գալ Հանրապետության հրապարակ և մասնակցել հանրահավաքին՝ տոնելու «սպիտակ հեղափոխության» հաղթանակը: Սպիտակ գույնը պատահաբար չէր ընտրված. այն պարզության և մաքրության խորհրդանիշ է: Այս իրադարձությունն ամրապնդվեց ևս մեկ իրիտացիոն գործողությամբ՝ Արագած լեռան գագաթից Հանրապետության հրապարակ բեռնատար մեքենայով բերվել էր ձյուն, որը մայիսին Երևանում բացարձակ արտառոց երևույթ է:

Սպիտակ գույնը պատահաբար չէր ընտրված. այն պարզության և մաքրության խորհրդանիշ է: Այս իրադարձությունն ամրապնդվեց ևս մեկ իրիտացիոն գործողությամբ՝ Արագած լեռան գագաթից Հանրապետության հրապարակ բեռնատար մեքենայով բերվել էր ձյուն, որը մայիսին Երևանում բացարձակ արտառոց երևույթ է:

Եզրակացություն

Ցանկացած հեղափոխություն ենթադրում է մարդկանց մեծ զանգվածի՝ ամբոխի մասնակցություն: Որպեսզի հեղափոխությունը հաջողի, անհրաժեշտ է կառավարել ամբոխը: Հայաստանում 2018 թվականի «թավշյա հեղափոխության» ընթացքում ամբոխի կառավարման համար հմտորեն կիրառվել են իրիտացիոն տեխնոլոգիաներ, որոնք ապահովել են նորմից շեղում՝ միաժամանակ չխախտելով օրենքը:

---

²⁹ Կոլաժում օգտագործված լուսանկարների աղբյուրներն են՝ Ռ. Ստեփանյան, ԱԺ նիստերի դահլիճը մի քանի րոպե ծխի մեջ էր (URL՝ <https://www.azatutyun.am/a/29158651.html>, դիտման ամսաթիվը՝ 10.04.2020) և «Статус Свободы. История и факты» (URL՝ <https://lifeglobe.net/blogs/details?id=413>, դիտման ամսաթիվը՝ 10.04.2020):

Հենց իրիտացիոն տեխնոլոգիաների շնորհիվ հեղափոխության առաջնորդները կարողացան թիրախավորել մարդկանց մեծ զանգված՝ ապահովելով սոցիալական նմանակում, վարակում և ներշնչում: «Թավշյա հեղափոխության» գրեթե ամեն օր կիրառվել են պայքարի և ամբոխի կառավարման նոր հնարքներ: Իրիտացիոն տեխնոլոգիաները ապահովեցին մարդկանց մեծ զանգվածի ներգրավվածություն՝ միջամտելով մարդու կենսագործունեության բոլոր ոլորտներին՝ սոցիալական, իրավական, հուզական, կենսաբանական: Հեղափոխության ողջ ընթացքը մանրամասն մշակված և լավ պլանավորված էր, իրիտացիոն տեխնոլոգիաներն ընտրված էին հատուկ յուրաքանչյուր թիրախի համար, ինչի շնորհիվ հնարավոր եղավ հաջողությամբ ավարտել հեղափոխության բոլոր փուլերը և հասնել վերջնական նպատակին՝ ՀՀ վարչապետի պաշտոնում Ն. Փաշինյանի ընտրությանը:

Բանալի բառեր – *«Թավշյա հեղափոխություն», ամբոխ, իրիտացիոն տեխնոլոգիաներ, սոցիալական վարակում, սոցիալական նմանակում, ներշնչում*

ЮЛИАНА МЕЛКУМЯН, ЛИЛИТ ВАРДАНЫЯН – *Ирритативные технологии управления толпой (На примере армянской «бархатной революции»).* – Революция предполагает коренные преобразования социально-экономической и политической системы общества. С 1989 г. после преобразований в Чехословакии в научный обиход вошло понятие «бархатная революция», предполагающее ненасильственные методы борьбы для достижения политических целей. Как правило, эти методы включают публичные выступления, демонстрации, шествия, митинги и прочие массовые действия. Эффективность революционных действий прямо пропорциональна количеству их участников. А следовательно, чтобы достичь цели, необходимо обеспечить участие в акциях максимально большого количества людей. Поэтому организаторы революционных действий стремятся привлечь к ним интерес масс и мотивировать их участвовать в событиях. Значительное скопление людей обычно называют толпой. Для управления толпой и массовыми коммуникациями необходимы навыки и детальный инструментарий. В статье речь идёт об ирритативных технологиях управления толпой. Благодаря ритмично повторяющейся и динамично развивающейся последовательности действий они создают сбой в системе и допустимое отклонение от нормы, которое, однако, не предполагает нарушений закона. Ирритативные технологии интенсифицируют в толпе процессы социальных имитации, заражения, а также внушения.

Ярким примером использования ирритативных технологий явилась «бархатная революция», произошедшая в Армении весной 2018 г. и вошедшая в историю с определениями *ненасильственная, лишённая потрясений, белая, революция любви и солидарности*. Умелое применение ирритативных технологий обеспечило участие в акциях гражданского неповиновения поистине небывалого количества людей. В статье приведена периодизация революционных действий, выделены технологии, применённые на каждом её этапе, обоснован ирритативный характер таргетирования, действий, вербальных коммуникаций, мессиджей, лозунгов и звуковых сигналов, использованных по ходу революционных акций.

Ключевые слова: *«бархатная революция», толпа, ирритационные технологии, социальное заражение, социальная иммитация, внушение*

YULIANA MELKUMYAN, LILIT VARDANYAN – Irritational Technologies of Crowd Management (on the example of Armenian "Velvet Revolution"). – Revolution is a fundamental transformation of the socio-economic and political system of society. Since 1989, the concept of "velvet revolution" is used in scientific discourse. The term "velvet revolution" stresses the non-violent methods of revolutionary activities. As a rule, these methods include public speaking, demonstrations, processions, rallies, and other mass actions. The effectiveness of revolutionary action is in direct ratio to the number of participants. Therefore, the implementation of the revolution requires the participation of a large number of people. The main goal of the organizers of revolutionary actions is to stimulate the interest in revolutionary actions and motivate the participation of as many people as possible. A large number of people is usually called a crowd. Crowd management requires skills and detailed toolkits for managing mass communications. This article analyzes irritational technologies of crowd control that create noise in the system and provide an acceptable deviation from the norm, which at the same time does not imply a violation of the law. Irritations are successful due to a rhythmically repeating and dynamically developing sequence of actions. Irritational technologies intensify the processes of social infection, social imitation, and inspiration in the crowd.

A vivid example of irritational technologies is the "velvet revolution" that took place in Armenia in 2018 and was called "nonviolent", "without shocks", "white", "revolution of love and solidarity". The proficient use of irritational technologies ensured the participation of a large number of people in acts of civil disobedience. This article presents the periodization of revolutionary actions, identifies the irritational technologies used at each stage of the "velvet revolution", justifies the irritational nature of targeting, goals, actions, verbal communications, messages, slogans, and audio signals used during the revolution.

Key words: *"velvet revolution", crowd, irritational technologies, social infection, social imitation, inspiration*

Ներկայացվել է՝ 10.09.2020, Գրախոսվել է՝ 29.09.2020, Ընդունվել է տպագրության՝ 18.12.2020